

Η γλώσσα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη σύγχρονη εκπαίδευση

Τσακίρη Ελένη, Εκπαιδευτικός Β/μιας Εκπαίδευσης

Πρώτο βήμα στην εξέλιξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι η διεκδίκηση, η κατάκτηση και η νομική τους κατοχύρωση, τεράστιο κεφάλαιο στην ιστορία της παγκόσμιας κοινότητας. Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου είναι το σπουδαιότερο κείμενο του αιώνα που έληξε. Ένα κείμενο βαθιά επαναστατικό, από το οποίο πήγασαν 80 διεθνείς συμβάσεις, που οδήγησαν στη νομική κατοχύρωση της «πρώτης και της δεύτερης γενιάς» ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δηλαδή αντίστοιχα των ατομικών - πολιτικών δικαιωμάτων και των οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Τα πολιτιστικά δικαιώματα, που αφορούν γενικότερα ζητήματα «ταυτότητας» και πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και η αποκαλούμενη «τρίτη γενιά» των δικαιωμάτων, αποτελούν αντικείμενο διερεύνησης και αναζήτησης, θέτουν πολλά ερωτήματα και διλήμματα προκαλώντας μια από τις πιο ενδιαφέρουσες σύγχρονες συζητήσεις.

Δεύτερο, επόμενο βήμα, είναι η άσκηση των δικαιωμάτων, με ιδιαίτερη έμφαση στον «πολίτη» και «την ιδιότητα του πολίτη», διευρύνοντας έτσι και την αντίληψη της δημοκρατίας. Η παραδοσιακή αντίληψη της δημοκρατίας ως μορφής διακυβέρνησης και πολιτικού συστήματος, που βασίζεται στον περιορισμένο ρόλο των πολιτών ως ψηφοφόρων, αμφισβητήθηκε από τις ιδέες της συμμετοχής και της συμμετοχικής δημοκρατίας. Δεν νοείται δημοκρατία με γενικεύσεις, μαζικές κατευθύνσεις, ογκώδη συλλογικά μορφώματα, ανέλεγκτο εξισωτισμό, περιφρόνηση της μειοψηφίας και αποκλεισμούς.

Η προστασία ανθρωπίνων δικαιωμάτων υπερβαίνει τα όρια της προσωπικής ευαισθησίας και αφορά την καθημερινότητά μας, τις ελευθερίες μας, το επίπεδο ζωής και τελικά τη θέση των πολιτών στη σύγχρονη δημοκρατία. Ας μη θεωρούμε τις κατακτήσεις των ελευθεριών μας ούτε δεδομένες, ούτε αυτονόητες, ούτε εύκολες στην πραγμάτωσή τους. Είμαστε υποχρεωμένοι να διαπραγματευτούμε ξανά τη φύση της δημοκρατίας μας, να αμφισβητήσουμε τις βεβαιότητές μας, να επαναπροσδιορίσουμε το σύνολο των σχέσεων, να μιλήσουμε καθαρά τη γλώσσα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Επόμενο εξελικτικό στάδιο της κατοχύρωσης και της άσκησης των δικαιωμάτων είναι ο πολιτισμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ο οποίος συνδέεται με την καθημερινή μας πρακτική, την ανοικτή σκέψη, την ανοικτή κοινωνία, την αναγνώριση και αποδοχή του δικαιώματος της διαφοράς, την ενσυναίσθηση, την αλληλεγγύη, τη στάση ζωής και τις συμπεριφορές μας. Από τον «πολιτισμό της ντροπής και της ενοχής» στον πολιτισμό της ελευθερίας, της ευθύνης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ο οποίος διαμορφώνει ένα νέο αξιακό κώδικα και οδηγεί σε νέες ερμηνείες και αφηγήσεις.

Ευθύνη και χρέος κάθε ευνομούμενης πολιτείας είναι όχι μόνο η προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, αλλά και η συστηματική εκπαίδευση των πολιτών της, ώστε τα Δικαιώματα του Ανθρώπου να καταγραφούν στη συνείδηση των πολλών, να γίνουν σαφή και συγκεκριμένα. Η εισαγωγή της γλώσσας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην εκπαίδευση συνδέεται με σοβαρές ανακατατάξεις και μετατοπίσεις, που παρατηρούνται στη σύγχρονη Ευρώπη, κάτω από το βάρος της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας, των μαζικών μετακινήσεων πληθυσμών, της διαρκούς ενσωμάτωσης πολιτισμικών ομάδων, που συνεχώς αυξάνονται και ζητούν αναγνώριση, της ταχείας ανάπτυξης υπερεθνικών θεσμών, οι οποίοι περιορίζουν, όλο και περισσότερο, την ανεξαρτησία των εθνικών κυβερνήσεων, της βαθμιαίας υιοθέτησης του αποκαλούμενου μετα-εθνικού προτύπου πολίτη και του δεσμευτικού χαρακτήρα των διεθνών συμβάσεων, οι οποίες θεωρούνται «σκληροί νόμοι». Οι Διεθνείς Συνθήκες και Συμβάσεις, οι οποίες μετά την υπογραφή και επικύρωσή τους έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα και η δικαιοδοσία τους διαπερνά εκείνη του έθνους –κράτους, ενσωματώνουν και απαιτούν την προαγωγή βασικών αρχών και νέων αντιλήψεων μέσα από τα εθνικά εκπαιδευτικά συστήματα. Πιο συγκεκριμένα, τα άρθρα της Σύμβασης για τα δικαιώματα του Παιδιού (1989) και το τελικό κείμενο της Κοπεγχάγης δεσμεύουν τις κυβερνήσεις ότι, μέσα από τους στόχους της εκπαίδευσης, θα συμβάλλουν στην ανάπτυξη σεβασμού για τα ανθρώπινα

δικαιώματα, τις θεμελιώδεις ελευθερίες και τις διαφορετικές κουλτούρες.

Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η επισήμανση της Επιτροπής των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, αναφέροντας: «Μέσα από το σχολείο όλοι οι νέοι πρέπει να μαθαίνουν για τα δικαιώματα στο πλαίσιο της προετοιμασίας τους για να ζήσουν σε μια δημοκρατική κοινωνία...Αποτελούν μέρος της κοινωνικής και πολιτικής εκπαίδευσης και οδηγούν στη διαπολιτισμική και διεθνή συνεννόηση», ενώ στη Διακήρυξη της Βιέννης του 1993, στο τμήμα του σχεδίου δράσης για την καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού και της μισαλλοδοξίας, οι αρχηγοί κρατών του Συμβουλίου της Ευρώπης συμπεριέλαβαν την πρόταση: «Προαγωγή της εκπαίδευσης στο χώρο των δικαιωμάτων του ανθρώπου και σεβασμό της πολιτιστικής πολυμορφίας»

Οι οργανώσεις για τα δικαιώματα του ανθρώπου, όπως η Διεθνής Αμνηστία, αποδίδουν ιδιαίτερη σημασία στην εκπαίδευση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ενώ η επιτροπή Εκπαίδευσης της ίδιας οργάνωσης αναφέρει :« η εκμάθηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου πρέπει να κατέχει κεντρική θέση στο σχολικό πρόγραμμα, όπως η ανάγνωση, το γράψιμο και η αριθμητική».

Σε έκδοση του Κέντρου Ενημέρωσης για τα δικαιώματα του ανθρώπου, που έγινε από το Συμβούλιο της Ευρώπης και επιμελήθηκε στην Ελλάδα το ίδρυμα Μαραγκοπούλου αναφέρεται: «Η εκπαίδευση στα δικαιώματα του ανθρώπου μπορεί να συμβάλλει στην πρόληψη των παραβιάσεων τους ενισχύοντας τη συμμετοχή των ατόμων στη γνώση και την προστασία των δικαιωμάτων τους, αναπτύσσοντας συγχρόνως το αίσθημα της συλλογικής ευθύνης και – το σημαντικότερο- βοηθώντας στην προαγωγή των δικαιωμάτων των άλλων. Κατά αυτόν τον τρόπο, η εκπαίδευση στα δικαιώματα του ανθρώπου ετοιμάζει τη βάση για την ελευθερία, την ειρήνη και τη δικαιοσύνη, δημιουργώντας ατμόσφαιρα ανοχής και αλληλοκατανόησης. Άλλοι στόχοι της εκπαίδευσης στα δικαιώματα του ανθρώπου είναι η προετοιμασία των νέων ανθρώπων για το μελλοντικό τους ρόλο ως πολιτών στην κοινωνία, εφοδιάζοντάς τους με όλα τα απαραίτητα για τη συμμετοχή τους σε αυτήν. Οι νέοι μαθαίνουν να ενδυναμώνουν τη δημοκρατία και να συμβάλλουν στη συνειδητοποίηση των δικαιωμάτων. Μπορεί, έτσι, να προληφθούν καταστάσεις με καταστροφικά αποτελέσματα για τα δικαιώματα του ανθρώπου, όπως εκείνες που περιέγραψε ο Βραζιλιάνος παιδαγωγός Paulo Freire «ως πολιτισμό της σιωπής».

Τέλος, η πρώτη δεκαετία του νέου αιώνα είναι αφιερωμένη από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών στην εκπαίδευση για τα δικαιώματα του ανθρώπου. Μια μεγάλη υπόσχεση και ελπίδα που πρέπει να γίνει πράξη. Στη χώρα μας η εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα κάνει τα πρώτα μετέωρα βήματά της, ενώ συχνά ταυτίζεται με τη διαπολιτισμική εκπαίδευση. Το πρόγραμμα «Παιδεία της Δημοκρατίας» του Συμβουλίου της Ευρώπης, το οποίο βρίσκεται σε ισχύ από το 1997, δεν προωθήθηκε κατάλληλα και δεν αγκαλιάστηκε από την εκπαιδευτική κοινότητα. Την ίδια στιγμή έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε σχολεία της πόλης των Ιωαννίνων το 2000, από το εκυθκκα, καταδεικνύει την περιορισμένη γνώση των μαθητών/τριών για τα α.δ. και την αδυναμία τους να τα εφαρμόσουν στην καθημερινή τους πρακτική. Οι μαθητές/τριες διατυπώνουν αρνητική γνώμη για τους Αλβανούς συνομηλίκους, τους ξένους μετανάστες, τους μαθητές με ειδικές κινητικές ανάγκες, υιοθετώντας και αναπαράγοντας τα κυρίαρχα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις της Ελληνικής κοινωνίας. Το 72,2% των μαθητών/τριών πιστεύει ότι «σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να παραβιάζονται τα δικαιώματα του ανθρώπου», αλλά την ίδια στιγμή, μόνο, το 36,6% προτείνει την απόκτηση δικαιωμάτων από τους ξένους μετανάστες, που εργάζονται και ζουν στην Ελλάδα, αποδεικνύοντας τη μεγάλη απόσταση ρητορικής και πράξης. (πρόγραμμα: «Εκπαίδευση: παράθυρο στα ανθρώπινα δικαιώματα», Ε.Τσακίρη, 2000). Τα ίδια ευρήματα παρουσιάζει και έρευνα του ΕΚΚΕ το 2003 με ιδιαίτερη έμφαση στην ξενοφοβία και το νεοσυντηρητισμό της νεοελληνικής κοινωνίας. Πρόσφατη έρευνα της V.PRC επιβεβαιώνει το υπερσυντηρητικό στίγμα της εποχής μας. Το 82,7% των ερωτώμενων «επιτρέπει σε λίγους ή σε κανέναν ξένο να ζει στην Ελλάδα». Αν, όμως, οι ερωτώμενοι ήταν μικρά παιδιά, η εικόνα θα άλλαζε δραματικά. Σε μια συνεργασία του Ινστιτούτου Μεταναστευτικής πολιτικής (ΙΜΕΠΟ) με τη unicef, με την ονομασία «Ο συμμαθητής μου από την άλλη χώρα», οι απαντήσεις των παιδιών είναι τέτοιες, που μας επιτρέπουν να επιμένουμε στην ανάγκη παρέμβασης από τα πρώτα σχολικά χρόνια. Οι απαντήσεις μεγαλώνοντας αλλάζουν, τα παιδιά υιοθετούν τη γλώσσα των ενηλίκων. Ο φόβος και η δυσπιστία εγκαθίστανται,

εκεί γύρω στα 12 με 13, στις πρώτες τάξεις του Γυμνασίου και μεγαλώνοντας υιοθετούν όλο και περισσότερο τα κυρίαρχα πρότυπα, στερεότυπα και προκαταλήψεις.

Η εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα οφείλει να θέσει ως σαφή και άμεσο στόχο τη μετάδοση συγκεκριμένων γνώσεων, την ανάπτυξη δραστηριοτήτων για την προστασία τους, αλλά και τη διαμόρφωση στάσεων και συμπεριφορών, που διευκολύνουν τις δραστηριότητες αυτές.

Η νέα κοινωνική πραγματικότητα και τα διεθνή κείμενα, όπως ήδη τα περιγράψαμε, προκαλούν σοβαρές θεωρητικές μετατοπίσεις και οδηγούν σε αλλαγές τα εκπαιδευτικά συστήματα, τις οποίες σχηματικά θα μπορούσαμε, για την οικονομία του λόγου, να περιγράψουμε ως εξής:

1) Λειτουργική σχέση του σχολείου με την κοινότητα, που το πλαισιώνει, σε τοπικό, εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο και γενικά με ολόκληρη τη ζωή με τρόπο, ώστε «ένας ολόκληρος άνθρωπος να στέκεται απέναντι στη ζωή».

2) Ένας από τους θεμελιώδεις στόχους της νεωτερικής εκπαίδευσης είναι η διαμόρφωση και καλλιέργεια της εθνικής ταυτότητας, μέσω της υιοθέτησης μιας εθνοκεντρικής οπτικής. Ωστόσο, κάτω από τις νεοεμφανιζόμενες συνθήκες η εκπαίδευση καλείται να εκπληρώσει και τον διαμετρικά αντίθετο στόχο: να περιορίσει, αν όχι να εξαλείψει τον εθνικισμό και τον εθνοκεντρισμό και να συμβάλλει στην κατεύθυνση της αποδοχής και του σεβασμού της διαφοράς. Η γλώσσα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δίνει έμφαση, όλο και περισσότερο στα δικαιώματα των «ομάδων» ή «εθνοτήτων».

Παρατηρείται, δηλαδή, μετατόπιση των εκπαιδευτικών συστημάτων από την ιδεολογία του χωνευτηρίου και της ενσωμάτωσης προς την πολυπολιτισμική εκπαίδευση, αναγνωρίζεται η ετερογενής σύνθεση του μαθητικού πληθυσμού. Η διαφορά εισάγεται στη σχολική πραγματικότητα και επηρεάζει τους στόχους της εκπαίδευσης.

3) Εισαγωγή της γλώσσας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην εκπαίδευση και νέα προσέγγιση των κοινωνικών προβλημάτων διαλύοντας το μύθο της ουδετερότητας και της αντικειμενικότητας του σχολείου. Ταυτόχρονα ανοίγει τη συζήτηση νέων προβλημάτων, για τα οποία κανείς δεν ήθελε να ακούσει και πολύ περισσότερο να αποδεχθεί την ύπαρξή τους, όπως αυτό της παιδικής κακοποίησης και της μηδενικής ανοχής σε όλες τις μορφές βίας, σωματικής, λεκτικής, ψυχολογικής.

Όμως, η εισαγωγή της γλώσσας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην εκπαίδευση και οι μετατοπίσεις στα εκπαιδευτικά συστήματα δημιουργούν μερικά βασικά ερωτήματα:

Πως συνδέονται τα ανθρώπινα δικαιώματα με τα αναλυτικά προγράμματα;

Με ποια κριτήρια πραγματοποιείται ο αποκλεισμός ή η εισαγωγή συγκεκριμένων θεματικών ενοτήτων στο αναλυτικό πρόγραμμα;

Σε περίπτωση εισαγωγής, ποιος είναι ο τρόπος παρουσίασης και ερμηνείας τους;

Είναι αρκετή η ρητορική των ανθρωπίνων δικαιωμάτων για τη γνώση τους;

Πως απαντούν τα εκπαιδευτικά συστήματα στην ανομοιογένεια του μαθητικού πληθυσμού;

Πως διατυπώνονται τα ειδικά εκπαιδευτικά προγράμματα για τα παιδιά των κοινωνικών μειονοτήτων;

Σε ποιές αλλαγές της διδακτικής πρακτικής οδηγεί η φιλοσοφία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων;

Ποιες αλλαγές προκαλεί ο πολιτισμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο παιδαγωγικό κλίμα του σχολείου και της τάξης;

Πόσο επηρεάζεται η εσωτερική οργάνωση του σχολείου και το σύνολο της σχολικής κουλτούρας;

Πόσο έτοιμοι είμαστε εμείς, οι εκπαιδευτικοί, να ανταποκριθούμε στις απαιτήσεις του πολιτισμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τις νέες μετατοπίσεις των εκπαιδευτικών συστημάτων;

Πόσο αποτελεσματικοί μπορούν να είναι οι εκπαιδευτικοί, που προετοιμάστηκαν να υπηρετήσουν ένα άλλο σύστημα εκπαίδευσης;

Πολλά και διαφορετικά ερωτήματα, προβληματισμοί αλλά και αντιφάσεις αναφύονται, όσο περισσότερο προχωρούμε σε βάθος ανάλυση των εκπαιδευτικών συστημάτων. Καλούμαστε να απαντήσουμε σε ζητήματα, που πραγματεύεται η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης για τη θεωρητική κατασκευή της γνώσης, για τη δομή της κουλτούρας και της οργάνωσης του σχολείου, το ρόλο του δασκάλου και του μαθητή, καθώς και τις μεταξύ τους σχέσεις. Η συγκεκριμένη εκπαίδευση έγινε αντικείμενο αντιρρήσεων και είναι υποχρεωμένη να συγκρουστεί με νοοτροπίες παγιωμένες, ιδέες

και συνήθειες βαθιά ριζωμένες. Η εντονότερη ένσταση επικεντρώνεται στους υποτιθέμενους κινδύνους, που εγκυμονεί η συγκεκριμένη εκπαίδευση για την εθνική ασφάλεια και για την απώλεια της εθνικής ταυτότητας και πολιτισμικής ιδιαιτερότητας της χώρας μας. Εμείς προτείνουμε, επιχειρούμε προσεγγίσεις, δοκιμάζουμε και δοκιμαζόμαστε, τολμάμε να αλλάζουμε παραμένοντας ανοιχτοί σε νέες προτάσεις αλλά και αμφισβητήσεις. Έχουμε πλήρη επίγνωση των δυσκολιών, των αντιφάσεων και των αντιστάσεων που αναπτύσσονται, ιδιαίτερα στον ευαίσθητο χώρο της εκπαίδευσης, κάθε φορά, που επιχειρούνται αλλαγές. Παρόλα αυτά, θεωρούμε αναγκαία τη σύνδεση της εκπαίδευσης με τα ανθρώπινα δικαιώματα, τη διαμόρφωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων, την πιλοτική τους εφαρμογή, τη συνεχή βελτίωσή τους μέσα από τη σχολική εμπειρία, τον εμπλουτισμό τους από την ευρωπαϊκή εμπειρία και την αξιοποίηση της σημαντικής γνώσης, που έχουν σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων οι οργανώσεις, που εργάζονται για την προστασία τους. Ο συνδυασμός γνώσης και εμπειρίας θα δώσει το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα σε αυτή την προσπάθεια

Ο σχεδιασμός ενός εκπαιδευτικού προγράμματος για μαθητές /τριες είναι καλό να έχει τους εξής επιμέρους στόχους:

I. Γνώσεις για τα δικαιώματα, που βασίζονται στην ενημέρωση και την κατανόηση για τα είδη των δικαιωμάτων, τα διεθνή νομικά κείμενα, τη λειτουργία της δημοκρατίας και το ρόλο του πολίτη. Οι μαθητές δε μαθαίνουν έννοιες, αλλά διαμορφώνουν ένα πεδίο γνώσης που στηρίζεται εξίσου στην παράθεση γεγονότων και στις βιωμένες εμπειρίες τους. Το σχολείο, δηλαδή, δε μεταδίδει γνώσεις πάνω στα δικαιώματα, αλλά γνώσεις μέσω των δικαιωμάτων.

II. Ικανότητες για την ανάπτυξη δράσης με στόχο την προστασία και την προαγωγή των δικαιωμάτων. Οι μαθητές αποκτούν ικανότητες προσωπικές, όπως η αυτογνωσία, η κατανόηση των σχέσεων με τους άλλους, η συνειδητοποίηση των προκαταλήψεών τους και της προσωπικής τους θέσης μέσα στον κόσμο. Αποκτούν ικανότητες αλληλεπίδρασης, όπως η έκφραση γνώμης, η αντίσταση στην πίεση της ομάδας, η ακρόαση των άλλων και η συνεργατικότητα. Τα άτομα ασκούνται στην έκφραση των απόψεων, στην ανάπτυξη επιχειρηματολογίας, στη διαφωνία, στην άρνηση της ένοχης σιωπής και τελικά στην έξοδο από αυτό, που Paulo Freire περιέγραψε ως «πολιτισμό της σιωπής». Έτσι οδηγούνται σταδιακά στις ικανότητες επίλυσης προβλημάτων, στην κριτική σκέψη, στη λήψη αποφάσεων, την υπευθυνότητα και την ελευθερία.

III. Οικοδόμηση της κουλτούρας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που αντανακλά τις αξίες τους στις μεθόδους διδασκαλίας και μάθησης, στις σχέσεις δασκάλων και μαθητών, στο παιδαγωγικό κλίμα του σχολείου και της τάξης και οδηγεί σε αναθεωρήσεις των στάσεων και των συμπεριφορών στο σύνολο των σχολικών δραστηριοτήτων.

Γενικά, η εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελεί «βέλτιστη πρακτική» και συνεπώς στηρίζεται σε ένα ιδιαίτερο ήθος. Ως πρακτική χρησιμοποιεί διάφορες μεθόδους. Οι μέθοδοι που επιλέγονται πρέπει να παρέχουν ευκαιρίες στο άτομο που μαθαίνει, να σκεφθεί, να πράξει και να στοχαστεί. Έτσι, προκρίνεται ως μέθοδος ο συμμετοχικός χαρακτήρας της μάθησης, η ενεργητική και συνεργατική μάθηση, η κριτική ανάλυση και η αξιολόγηση αυτών που συμβαίνουν σε όλα τα επίπεδα, από την αίθουσα διδασκαλίας έως το υψηλότερο επίπεδο έργου πολιτικής.

Επίκεντρο είναι ο μαθητής και όχι ο δάσκαλος ή το περιεχόμενο. Αποφεύγουμε να μονοπωλούμε το διαθέσιμο χρόνο, ενθαρρύνουμε τα παιδιά να συμμετέχουν στη συζήτηση, να ερωτούν, αξιοποιούμε τα βιώματα και τις εμπειρίες τους, την τοπική ιστορία, τις κοινωνικές αφορμές, τα γεγονότα της σχολικής ζωής ή του τόπου μας, για τα οποία τα παιδιά έχουν άμεση αντίληψη. Αποφεύγουμε τη μετωπική και από «καθέδρας» διδασκαλία, το διδακτισμό και τις παραδοσιακές πρακτικές, στις οποίες τα παιδιά είναι παθητικοί δέκτες και όχι ενεργοί συνομιλητές. Τα δικαιώματα δεν είναι έννοιες αλλά πράξη, καθημερινή πρακτική. Η ρητορική τους δε βοηθάει από μόνη της, απαιτείται εμπειρία άσκησης των δικαιωμάτων, γνώση μέσω των δικαιωμάτων. Ενθαρρύνουμε τους νέους στην έρευνα, την αναζήτηση πληροφοριών, την ίδια κατασκευή υλικού, την παρουσίαση των δραστηριοτήτων για τα δικαιώματα στη σχολική ή την ευρύτερη κοινότητα. Ενισχύουμε την ικανότητα συνεργασίας, παρακολούθησης, κατανόησης, διαπραγμάτευσης και επίλυσης των διαφορών. Χρησιμοποιούμε οπτικοακουστικό υλικό, φωτογραφίες, διαφάνειες, slides, βιντεοταινίες, μουσική. Το υλικό μπορούμε να το αναζητήσουμε στις οργανώσεις προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είτε να το δημιουργήσουμε μόνοι μας. Υπενθυμίζουμε ότι τα δικαιώματα

συνοδεύονται και από καθήκοντα. Η κατανόηση του διπλού χαρακτήρα του δικαιώματος βοηθάει σημαντικά στην πρόληψη της σύγκρουσης των δικαιωμάτων .

Η σύνδεση των δύο μορφών μάθησης, της άτυπης και της τυπικής, είναι το ζητούμενο της νεωτερικής εκπαίδευσης. Η τυπική μάθηση είναι το είδος της λειτουργικής μάθησης, που αποκτάται μέσα από σκόπιμα οργανωμένες εκπαιδευτικές ενέργειες, ωρολόγια προγράμματα, «παραπρογράμματα» και αξιακούς κώδικες συμπεριφοράς. Η άτυπη μάθηση είναι εκείνη, που αποκτάται στο πλαίσιο των πρακτικών δραστηριοτήτων με την παρατήρηση, τη μίμηση, την ταύτιση, τη συνεργασία, και τη συγκινησιακή συμμετοχή. Αυτό το είδος μάθησης είναι προσωποκεντρικό και βασίζεται στο συναίσθημα. Μέσα από δραστηριότητες της καθημερινής σχολικής ζωής τα παιδιά αποκτούν εμπειρίες και βιωματικά οδηγούνται στη γνώση. Δραστηριότητες κατάλληλες για παιδιά από την ηλικία των 6 ετών θεωρούνται τα παιχνίδια ταυτότητας, το παιχνίδι ρόλων, το θεατρικό παιχνίδι, αφηγήσεις μικρών ιστοριών, ενώ για τις μεγαλύτερες ηλικίες των μαθητών/τριών Γυμνασίου και Λυκείου, ανάλογα με την ηλικία, τις δυνατότητες πρόσληψης και τις μαθησιακές δεξιότητες επιλέγονται δραστηριότητες για να γνωρίσουν την Οικουμενική Διακήρυξη και να ανταλλάξουν απόψεις για τις έννοιες –κλειδιά,, δραστηριότητες συζήτησης και προβληματισμού. Οργανώνουμε εκδηλώσεις, εκθέσεις φωτογραφίας, κινηματογραφικές προβολές (υπάρχουν σημαντικές ταινίες μικρού και μεγάλου μήκους, που εύκολα μπορούμε να βρούμε), καλούμε μουσικά συγκροτήματα, μιλούμε στο ραδιόφωνο ή την τοπική τηλεόραση για τα δικαιώματα. Αξιοποιούμε πάμπολλες αφορμές από την καθημερινότητα, τη διεθνή ειδησιογραφία, δημιουργούμε αρχείο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενθαρρύνουμε συζητήσεις για προβλήματα, που, τυχόν, ανακύπτουν.

Η καθημερινή πρακτική στο σχολείο και την τάξη, οι θεματικές ενότητες των μαθημάτων, η λογοτεχνία, η ιστορία, η γεωγραφία, η φυσική και όλα τα μαθήματα είναι πάντα καλή αφορμή για προσέγγιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δεν περιορίζονται στο μάθημα της πολιτικής αγωγής ή σε απλή ευκαιριακή αναφορά, απαιτούν διαθεματική προσέγγιση και είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα ενότητα για εφαρμογή στην ευέλικτη ζώνη. Χρειάζεται, απλά, να είμαστε καλά ενημερωμένοι και ευσθητοποιημένοι, να έχουμε πάθος για αυτό που κάνουμε. Στην κοινωνία των πολιτών οι πρωτοβουλίες προέρχονται από τους ίδιους τους πολίτες, δεν περιμένουν την κρατική αυθεντία να τις αναγνωρίσουν και να τις νομιμοποιήσουν.

Σε κάθε συζήτηση οφείλουμε να είμαστε ιδιαίτερα προσεκτικοί. «Πάντα, να έχουμε στο μυαλό μας ότι υπάρχουν πολλά ζητήματα δικαιωμάτων που θα είναι ιδιαίτερα λεπτά και προσωπικά. Σε οποιαδήποτε ομάδα είναι δυνατόν να υπάρχουν νέοι, οι οποίοι έχουν βιώσει ή βιώνουν φτώχεια, στέρηση, κακοποίηση, παραμέληση, απώλεια του ενός ή και των δύο γονέων ή διακρίσεις. Η ιδιωτική τους ζωή παραμένει, σε κάθε περίπτωση σεβαστή και απαραβίαστη. Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να υποχρεωθούν να συζητήσουν ζητήματα παρά τη θέλησή τους ή να νιώσουν ότι προσβάλλονται οι ίδιοι ή οικογένειά τους με άμεσες ή έμμεσες αναφορές».(ΟΗΕ «Αγωνίσου τώρα για τα δικαιώματά σου»)

Ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για τα δικαιώματα κρίνεται αποτελεσματικό από το βαθμό συνειδητοποίησης των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων (γνωστικά αποτελέσματα), από το βαθμό που έθεσε τις βάσεις για αποδόμηση των στερεοτύπων, αλλαγή των στάσεων (συναισθηματικά αποτελέσματα)και της συμπεριφοράς (πρακτικά αποτελέσματα).

Η οικοδόμηση της κουλτούρας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αντανακλά τις αξίες της τόσο στις μεθόδους διδασκαλίας και μάθησης, που ήδη αναφέραμε, όσο και στις σχέσεις των υποκειμένων της εκπαίδευσης (δασκάλων και μαθητών), στο παιδαγωγικό κλίμα του σχολείου και της τάξης και οδηγεί σε αναθεωρήσεις των στάσεων και των συμπεριφορών στο σύνολο των σχολικών δραστηριοτήτων.

Κάθε προσπάθεια κατανόησης και ανάπτυξης της γλώσσας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε ένα περιβάλλον αυταρχισμού, πειθαναγκασμού, υψηλού και αθέμιτου ανταγωνισμού, με παγιωμένες και αυστηρά ιεραρχημένες σχέσεις εξουσίας, που αναπαράγει την υποταγή, τη δουλικότητα και την κολακεία είναι, εκ των προτέρων, καταδικασμένη σε αποτυχία. Ο πολιτισμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αναπτύσσεται μόνο σε κοινότητες προσωπικοτήτων με την καλλιέργεια σχέσεων κατανόησης μεταξύ αυτόνομων προσώπων και όχι σχέσεων υποταγής. Οι διαφορές λύνονται μέσα στην τάξη, αποφεύγοντας την επίκληση εξωγενών ισχυρών παραγόντων, όπως ο Διευθυντής, που θα

επιβάλλει την τάξη και θα εξουδετερώσει τις συγκρούσεις και τις εντάσεις. Οφείλουμε να δημιουργήσουμε ένα κλίμα εμπιστοσύνης, αποδοχής, αναγνώρισης και ασφάλειας για όλους, όπου κανένας δε φοβάται ή ντρέπεται για αυτό που είναι και υπερασπίζεται την ταυτότητά του.

Χρειάζεται μηδενική ανοχή απέναντι σε κάθε μορφή βίας, σωματική, ψυχολογική, λεκτική. Οι λέξεις δεν είναι ποτέ αθώες. Τα παιδιά, σύμφωνα με εσωτερική έρευνα που διενεργήθηκε μεταξύ των μαθητών/τριών του Λυκείου Παξών, καταγράφουν ως βίαιες εκφράσεις ακόμη και αυτές, που θεωρούνται ανώδυνες, όπως «θα τα πούμε στο τέλος» ή «μπορείς καλύτερα», «είσαι αδιόρθωτος τεμπέλης», «είσαι άχρηστος» και γενικά εκφράσεις απαξίωσης και απόρριψης. Κανείς δε θέλει ένα ρόλο στο περιθώριο, χωρίς αναγνώριση της αξίας του. Άλλωστε, όλοι έχουν να επιδείξουν κλίσεις και ενδιαφέροντα, αρκεί να τους δοθεί η ευκαιρία. Επίσης οι υψηλοί τόνοι, η ειρωνεία, η διαρκής χρήση προστακτικής, το επιτιμητικό ύφος δημιουργούν ένα περιβάλλον αρνητικό. Είναι καλό να θυμόμαστε ότι σε κάθε περίπτωση το παιδί είναι το «σύμπτωμα» και όχι το πρόβλημα. Να μάθουμε να ακούμε, να ακούμε και τη σιωπή τους, χωρίς σχόλια, επικρίσεις, ανακριτικό ύφος και αυθαίρετες διακοπές.

Η ανοιχτή αναγνώριση και παραδοχή της ετερογενούς σύνθεσης του μαθητικού πληθυσμού δημιουργεί σοβαρούς προβληματισμούς για τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τη σχολική επίδοση, την αξιολόγηση, την επιτυχία. Ενώ η ρητορική της νεωτερικής εκπαιδευτικής πολιτικής στηρίζεται στην προαγωγή της ισότητας των ευκαιριών και στη διασφάλιση εκείνων των συνθηκών, που θα δώσουν στα παιδιά των μειονοτήτων τη δυνατότητα να επωφεληθούν από την εκπαίδευση, εδώ, δημιουργούνται εκ νέου ερωτήματα, γιατί υπάρχουν ενδείξεις, ότι το άνοιγμα του σχολείου στον πολυπολιτισμό, όταν δε γίνεται μεθοδικά και μελετημένα, οδηγεί σε μαθητές δύο ταχυτήτων ως προς τα εφόδια, που ενισχύουν τη διεκδίκηση θέσεων στην αγορά εργασίας. Είναι γνωστή η επιλεκτική λειτουργία του σχολείου, που ευνοεί τους μαθητές που υιοθετούν τον κυρίαρχο πολιτισμικό και γλωσσικό κώδικα. Η κοινωνική ομάδα των νέων, που ανήκει σε κάποια μειονότητα, γίνεται αντικείμενο αρνητικής αξιολόγησης εξαιτίας τα διαφορετικής της κουλτούρας.

Η νεωτερική εκπαίδευση απομακρύνεται από την επιβολή της αμετάβλητης και μοναδικής άποψης, της κατασκευασμένης αλήθειας και των «σωστών» απόψεων. Προσανατολίζεται στην πολλαπλότητα των αφηγήσεων και των λογικών. Αξιοποιεί το λάθος, που γίνεται αφορμή ανατροφοδότησης στη διαδικασία της μάθησης, αποποιείται την ανακριτική εξέταση και τον διαρκή υποτιμητικό έλεγχο. Προσανατολίζεται στην ορθολογική χρήση της ποινής, ανάλογη με το μέγεθος του ατοπήματος, στην πρόληψη και όχι, εκ των υστέρων, στη λήψη αυστηρών μέτρων. Παρατηρείται, βέβαια, συστηματικά μετατόπιση από την τιμωρία του σώματος στην τιμωρία της ψυχής, που απαιτεί μεγαλύτερη προσοχή και περισσότερο παιδαγωγικούς χειρισμούς. Οι ποινές είναι προσωπική υπόθεση, έχουν σωφρονιστικό χαρακτήρα και επομένως, δεν επιτρέπονται συλλογικές τιμωρίες, αντίποινα σε βάρος δικαίων και αδίκων, εκβιαστικά διλήμματα προς όλους, επιβολή εξευτελιστικής μεταχείρισης, διαπόμπευση στη σχολική κοινότητα ή υποτίμηση. Είμαστε παιδαγωγοί και όχι ανακριτές ή δικαστές. Σχολείο ανοιχτό σε όλους, χωρίς αποκλεισμούς και χωρίς διακρίσεις, συνεργασία με τους γονείς, διακριτική ενημέρωση για τα προβλήματα που υπάρχουν στο οικογενειακό περιβάλλον των παιδιών. Προσοχή στο χειρισμό των λεπτών ζητημάτων, προέχει η ψυχική ισορροπία του παιδιού και όχι η δική μας επιβεβαίωση. Ο στιγματισμός προσώπων και ιδιαίτερα παιδιών είναι εγκληματικός.

Η αλλαγή των παιδαγωγικών μεθόδων είναι εύκολη στη θεωρία, έχουν εκπονηθεί μελέτες, η Ελληνική και διεθνής

βιβλιογραφία είναι τεράστια, αλλά παραμένει το ζητούμενο στην πράξη. Μας λείπει η βίωση και η άσκηση της συμμετοχικής μάθησης, της κοινότητας των προσωπικοτήτων και της ελεύθερης επιλογής.

Στην οικοδόμηση της κουλτούρας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμβάλλει, ίσως, και η σημερινή σχηματική εισήγηση, η οποία, σε κάθε περίπτωση, αποτελεί προσπάθεια προσέγγισης, δοκιμή, δημιουργεί ερωτήματα και προβληματισμούς, που οφείλουμε να απαντήσουμε όλοι μαζί, όσοι αγωνιούμε για τα ανθρώπινα δικαιώματα και θεωρούμε αναγκαία τη σύνδεσή τους με τη διαδικασία της εκπαίδευσης. Η πρόταση επιδέχεται αμφισβητήσεις και θα προκαλέσει, ενδεχομένως, συζητήσεις. Άλλωστε, αυτό είναι το ζητούμενο, να ανοίξει μια σοβαρή συζήτηση για το περιεχόμενο

και τη μεθοδολογία εκπαιδευτικών προτάσεων, που στοχεύουν στην πρόσκτηση γνώσης και στην ανάπτυξη ευαισθησίας για θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και όχι διδασκαλίας. Διαρκώς στην πορεία αναφύονται καινούργια ερωτήματα, απορίες και προβληματισμοί, που βασανιστικά ζητούν απαντήσεις. Και απαντήσεις εύκολες δεν υπάρχουν.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1.Ανθογαλίδου Θ. «Εισαγωγή στη κοινωνιολογία της εκπαίδευσης» Πανεπιστημιακές σημειώσεις 1997-1997
- 2.Βασιλόγνη Σ. «Όψεις της προστασίας των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων», Ίδρυμα Μαραγκοπούλου, Εστία, 1995
- 3.Βλάχος Γ. «Κοινωνιολογία των δικαιωμάτων του ανθρώπου», Παπαζήσης, 1979
- 4.Γκότοβος Α. «Εκπαίδευση στην ετερότητα. Ζητήματα Διαπολιτισμικής Παιδαγωγικής», Μεταίχμιο, Αθήνα, 2003
- 5.Διεθνής Αμνηστία: «Διεθνείς Συμβάσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα», Αθήνα, 1982
6. «Διεθνής Αμνηστία: «Τα ανθρώπινα δικαιώματα. Τι εννοούμε», Αθήνα, 1985
- 7.Διεθνής Αμνηστία: «Ανθρώπινα δικαιώματα. Βασικές Συμβάσεις ΟΗΕ–UNESCO», Αθήνα, 1990
- 8.Δραγώνα – Μονάχου Μ. «Φιλοσοφία και ανθρώπινα δικαιώματα: η φιλοσοφική προϊστορία και η ιστορία της έννοιας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και η σύγχρονη προβληματική», Παπαζήσης, 1986
- 9.Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα δικαιώματα του ανθρώπου: «Μαθαίνοντας για τα δικαιώματα του ανθρώπου» (Μετάφραση στα Ελληνικά του εκπαιδευτικού εγχειριδίου του ΟΗΕ), 1992
10. Ίδρυμα Μαραγκοπούλου για τα δικαιώματα του ανθρώπου: «Αγωνίσου τώρα για τα δικαιώματά σου», 1997
- 11.ΚΕΜΕΤΕ: «Σχολείο χωρίς σύνορα», 2000
- 12.Μάρκου Γ. «Πολυπολιτισμικότητα της Ελληνικής κοινωνίας. Η διαδικασία διεθνοποίησης και η αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης», ΥΠΕΠΘ
- 13.Μολύβας Γρ. «Δικαιώματα και θεωρίες δικαιοσύνης», Πόλις, 2004
- 14.Ντούσης Δ. «Ρομ και φυλετικές διακρίσεις: στην ιστορία, την κοινωνία, την κουλτούρα, την εκπαίδευση και τα ανθρώπινα δικαιώματα», Βιβλιοθήκη Κοινωνικής Πολιτικής, 1997
- 15.ΟΗΕ: «Συλλογή Συμβάσεων και Κειμένων Διεθνούς Δικαίου αναφορικά με τους πρόσφυγες και τους εκτοπισμένους πληθυσμούς – Συμβάσεις και νομικά κείμενα παγκόσμιου χαρακτήρα» Τόμοι Ι και ΙΙ, 1996
- 16.Ρούκουνας Ε. «Διεθνής προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων», Ίδρυμα Μαραγκοπούλου, Εστία, 1994
- 17.Σάσκια Σ. «Χωρίς έλεγχο: Η εθνική κυριαρχία, η μετανάστευση και η ιδιότητα του πολίτη στην εποχή της παγκοσμιοποίησης», Μεταίχμιο, 2001
- 18.Σολομών Ι.& Μακρυνιώτη Δ. «Πρότυπα και χρήσεις του πολιτισμού στην εκπαίδευση: προς μια παιδαγωγική της διαφοράς Εισήγηση σε συνέδριο με θέμα: «Κοινωνία 2/3. Διαστάσεις του Σύγχρονου Κοινωνικού Προβλήματος», Πάντειο Πανεπιστήμιο, 1997
- 19.Σκλιάς Π. – Χουλιάρης Α. «Η διπλωματία της κοινωνίας των πολιτών» Παπαζήσης, 2002
- 20.Φραγκουδάκη Α. & Δραγώνα Θ. «Τι είναι η πατρίδα μας; Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση», Αλεξάνδρεια, 1997

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Council of Europe, 2000, Education for Democratic Citizenship, Teacher Training Courses 1992-1997, DECS/CIT(98) 53, Council of Europe, Strasbourg.
2. O'Shea, K., 2002, Education for Democratic Citizenship: Policies and Regulatory Frameworks, Report, Council of Europe, Strasbourg.
3. Rowe D. «The Citizen and the Law – Teaching about the Rights and of Citizenship» Jones N.. Education for Citizenship – Ideas and Perspectives for Cross-Curricular Studies. London. Kogan Press. 1992
4. Troyna B. «'Swann's Song: the Origins, Ideology and Implications of Education for All» Chivers, T.S. Race and culture in education. Issues arising from the Swang Committee Report. Berkshire: NGER-Nelson, 1989
5. Tronya B. «Can you See the Join? An Historical Analysis of Multicultural and Antiracist Education Policies» Gill D., Mayor B., Blair M. Racism and Education- Structures and Strategies. Sage Public/Open University, 1992